

ТИПОВА ОСОБА ЗЛОЧИНЦЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОБСТАНОВКИ ВЧИНЕННЯ УМИСНОГО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ

Анотація. У статті на основі аналізу матеріалів слідчо-судової практики та наукових джерел досліджено типові характеристики особи злочинця, а також особливості обстановки вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики. Доведено, що ці елементи криміналістичної характеристики цих злочинців є одними з ключових та виявляють тісні кореляційні зв'язки.

Ключові слова: криміналістична характеристика, типова особа злочинця, обстановка вчинення злочину, місце, час, умисне пошкодження об'єктів електроенергетики.

Постановка проблеми. Ефективність розслідування злочину залежить від вміння слідчого виявляти його необхідні криміналістично значущі риси та зіставляти їх з узагальненими відомостями про подібні злочини. Це досягається шляхом аналізу злочину з криміналістичних позицій, тобто шляхом опису його криміналістичної характеристики. Криміналістична характеристика являє собою своєрідний засіб (інструмент) до розкриття злочину, адже допомагає слідчому встановити пріоритети і спрямованість проведення слідчих, оперативно-розшукових та інших дій. Отже, дослідження її елементів у межах різних груп (видів) злочинів і далі є актуальним та необхідним для підвищення ефективності їх розслідування.

Нині криміналістична характеристика злочинців є важливою і цілком науково самостійною понятійною категорією криміналістики, тому цілком логічно, що проблеми, пов'язані з окремими аспектами цієї категорії розглядалися у працях багатьох відомих вчених-криміналістів: Ю.П. Алєніна, В.П. Бахіна, Т.В. Варфоломєєвої, В.Г. Гончаренка, В.А. Журавля, А.Н. Колєсніченка, В.Г. Лукашевича, С.П. Мітричева, М.В. Салтєвського, В.В. Тищенко, В.Ю. Шепітька тощо.

Варто зазначити, що вчені не виявляють однастайності як щодо визначення криміналістичної характеристики злочину загалом, так і щодо її елементного складу. Однак такі елементи, як обстановка вчинення злочину та типова особа злочинця, визнаються як обов'язкові для аналізу та вивчення більшістю з них.

Мета статті – визначити типову особу злочинця та особливості обстановки вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики як важливих елементів криміналістичної характеристики цього виду злочинів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вагомою складовою частиною криміналістичної характеристики злочину є *обстановка його вчинення*. Саме вмиле використання у процесі розслідування криміналістичної інформації про обстановку вчинення злочину дає змогу більш повно усвідомити просторово-часові межі злочину, його механізм, ймовірні місця збереження і збування викраденого, побудувати версії про кількість та характеристику злочинців [1]. Крім того, обстановка вчинення злочину суттєво впливає на поведінку злочинця та

вибір ним об'єкту, способу, засобів злочину. Необхідно також наголосити на методологічному принципі взаємної детермінації обстановки та інших елементів криміналістичної характеристики злочинців [2, с. 191].

Аналіз запропонованих у криміналістичних джерелах дефініцій обстановки вчинення злочину дав нам змогу в узагальненому вигляді визначити цей елемент криміналістичної характеристики як систему взаємопов'язаних та взаємозумовлених елементів події злочину, обмежену просторово-часовими рамками, яка виявляє кореляційні зв'язки з іншими складовими елементами криміналістичної характеристики та має значення для вироблення стратегії розслідування та попередження певного виду чи групи злочинів.

На нашу думку, для криміналістичної характеристики умисного пошкодження об'єктів електроенергетики найбільш важливого значення набувають такі складові елементи обстановки вчинення цього злочину, як відомості про час, місце вчинення та приховування слідів цього злочину, а тому вони підлягають обов'язковому дослідженню та встановленню закономірних зв'язків між ними.

Очевидно, що встановлення часу вчинення злочину має важливе криміналістичне значення. Насамперед, це пов'язано із впливом часу на всі етапи виникнення, існування та використання доказової інформації. Урахування впливу часового чинника на процес розслідування дає змогу: а) визначити час події злочину; б) встановити часові зв'язки між фактами; в) з'ясувати черговість подій, дій або фактів; г) поррахувати тривалість різних подій та ін. [3, с. 277].

Варто зазначити, що визначення точного часу вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики здебільшого є надзвичайно ускладненим. Це пов'язано з тим, що такі об'єкти часто знаходяться поза межами населених пунктів і їхні пошкодження виявляються не одразу, а через певний (іноді досить тривалий) час представниками обслуговуючих підприємств. У цьому контексті хотілося б зауважити на взаємозв'язку таких елементів криміналістичної характеристики, як предмет злочинного посягання, місце та час вчинення злочину.

На основі аналізу матеріалів слідчо-судової практики можна зробити висновок, що за порою року найбільша кількість означених злочинів вчиняється навесні (33%), приблизно однакова їх кількість вчиняється взимку та восени (26% та 24% відповідно), і найменша кількість припадає на літній період (19%). Дозволимо собі висловити припущення, що такий розподіл пов'язаний зі збільшенням влітку тривалості світлового дня, а більшість умисних пошкоджень об'єктів електроенергетики вчиняється саме в темний час доби. Зокрема, 65% таких злочинів відбуваються у пізній вечірній та нічний час (з 19:00), 17% – у денний час (з 12:00 до 18:00) та лише 6% означених злочинів трапляються вранці (до 12:00). Отже,

більшість досліджуваних злочинів вчиняється у зимово-весняний період року, у темний час доби, що зумовлено особливостями місця локалізації предмету злочинного посягання та тривалістю світлового дня.

Місце злочину завжди має певне відношення до злочинця. Поняття «місце вчинення злочину» традиційно використовується в літературі в значенні місця події, що розуміють як ділянку місцевості (території, акваторії) або приміщення, будівлі, в межах якої було вчинено злочин чи знайдено його матеріальні наслідки [4, с. 4–6].

Важливе значення мають також ті місця, де здійснювалася підготовка до вчинення злочину чи залишені сліди, пов'язані зі злочинною подією, або приховані їх ознаки. Під час розслідування багатьох злочинів варто враховувати: а) місце, де відбувалися підготовчі дії до вчинення злочину; б) місце безпосереднього вчинення злочину; в) місце, де залишені сліди (у широкому розумінні) злочинного посягання; г) місце приховування слідів злочину, знарядь і засобів його вчинення, предмета злочинного посягання [3, с. 276–277].

Так, місця заподіяння умисного пошкодження об'єктів електроенергетики розподілялися наведеним нижче чином. Більшість таких злочинів (53%) вчиняються поза межами населених пунктів (вздовж трас, поблизу залізничних станцій, у лісосмугах, на територіях колишніх підприємств), значна їх частина (40%) відбувається у селах та прилеглих до них територіях (ферми, зернотоки), на міста припадає лише 7% означених злочинів. Ці характеристики місця вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики вкотре виявляють взаємозв'язок цього елемента криміналістичної характеристики з особливостями локалізації предмета злочинного посягання.

Аналіз масиву судових вироків за ст. 194-1 КК України дав змогу виявити цікаву особливість локалізації даних злочинів з точки зору географії їх поширення. Зокрема, 54% з опрацьованих вироків припадають на осіб, що вчинили такий злочин у східних регіонах нашої країни, з них: у Запорізькій області – 42%, у Дніпропетровській області – 23%. Очевидно, дані щодо Донецької та Луганської областей не можуть бути оцінені об'єктивно. Цей факт може пояснюватися концентрацією на території цих областей розгалуженої системи об'єктів електроенергетики.

Варто також зазначити, що загальною особливістю місця вчинення злочину, що досліджується, є вільний доступ до відповідних об'єктів. Зокрема, вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, які перебувають у вільному доступі, становить 74% від загальної кількості таких злочинів. Це, у свою чергу, позначається на умовах та обстановці скоєння злочину, а саме відсутність огороження та охорони об'єктів електроенергетики.

Щодо характеристики місць приховування слідів злочину, знарядь і засобів його вчинення, а також предмета злочинного посягання, то узагальнення матеріалів кримінальних проваджень означеної категорії дало змогу встановити, що злочинці ще на етапі підготовки до вчинення злочину намагаються визначитись зі шляхами збуту викраденого майна: приватні особи (46%), пункти прийому металобрухту (38%), власні потреби (6%) та ін. Водночас до моменту безпосередньої реалізації викраденого проходить певний час, протягом якого це майно (а також знаряддя та засоби вчинення злочину) зберігається у різних місцях, найбільш поширеними з яких є: територія поблизу місця скоєння злочину (лісосмуги, узбіччя доріг, закинуті

будівлі тощо); за місцем проживання злочинця; у транспортному засобі, який використовувався під час вчинення злочину.

Особа злочинця є одним з основоположних елементів криміналістичної характеристики будь-якого злочину. Ґрунтовне дослідження саме цього елемента криміналістичної характеристики дає змогу встановити психологічні особливості вчинення конкретного злочину, що, в свою чергу, забезпечує формування ефективної методики розслідування злочину.

Особливого значення набуває формування типової моделі злочинця у разі створення методичного підґрунтя для розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, оскільки ці злочини вчинюються зазвичай в умовах неочевидності.

Більшість вчених розглядають особу злочинця як систему, що складається з певних структурних елементів. Зокрема, В.Г. Лукашевич і М.В. Салтєвський визначають особу злочинця як соціально-біологічну систему, властивості й ознаки якої відображаються у матеріальному середовищі та використовуються з метою розкриття та розслідування злочинів. До таких властивостей, на думку авторів, належать фізичні, біологічні та соціальні [5, с. 22].

Доволі розгалужену криміналістичну картину структури особистості злочинця пропонує В.М. Мельничок: а) соціально-демографічні ознаки як соціальне походження (сімейний стан, посада, національна й професійна належність, рівень матеріального статку); б) рівень розумового розвитку (освітньо-культурний рівень, знання, навички, вміння); в) моральні якості, ціннісні орієнтири й прагнення особистості, її соціальні позиції та зв'язки, інтереси, потреби, схильності, звички; г) психічні процеси, властивості та стани особистості; ґ) біофізіологічні ознаки, такі як стать, вік, стан здоров'я, особливості фізичної конституції тощо [6, с. 101].

Пропонуємо визначити типову особу злочинця, який вчинив умисне пошкодження об'єкта електроенергетики, на основі аналізу кримінальних проваджень, пов'язаних із цими злочинами.

Безсумнівно, вік злочинця значною мірою визначає хід його мислення, особливості поведінки та спрямованість протиправних дій. За віком особи, які вчинили цей злочин (98% є особами чоловічої статі) розподіляються таким чином: від 14 до 16 років – 3%; від 16 до 18 років – 4%; від 18 до 24 років – 11%; від 24 до 30 років – 33%; від 30 до 45 років – 49%. Більшість (52%) із зазначених осіб раніше мали судимість. При цьому 43% із раніше засуджених притягалися до кримінальної відповідальності за майнові злочини. Частка злочинців, які на момент вчинення злочину перебували у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння, становить 45%. Частка одружених осіб, які вчинили цей злочин, становить 54%.

Серед злочинців мешканці міста становлять 42%, а мешканці сільської місцевості – 58%. Загальноосвітній рівень характеризується таким чином: 33% злочинців мали базову загальну середню освіту, 54% – повну загальну середню освіту, 7% – базову вищу освіту (молодший спеціаліст), 6% – повну вищу освіту (спеціаліст). На момент вчинення злочину 87% засуджених не були працевлаштовані.

Цілком погоджуємось із думкою Б.К. Слободянюка про те, що психічні властивості осіб, що визначають характер людини – індивідуальні, будучи тісно пов'язаними з іншими властивостями та характеристиками, мають більшу сталість порівняно з ними, і тому проявляються в діях, вчинках (у тому числі злочинних) і поведінці у процесі слідства [7, с. 64].

Більшість злочинців (66%), які вчинили досліджувані злочини, характеризуються оточенням позитивно, 24% – виключно негативно, а у характеристиках інших осіб (10%) наявні суперечливі відомості, що надійшли з різних джерел. Вважаємо, що вказану обставину можна пояснити поверхневим та неуважним ставленням оточення до вивчення особистісних якостей громадян, а також формування таких характеристик за єдиним шаблоном, стереотипно, без належної об'єктивності.

Характеристика особи типового злочинця передбачає визначення найбільш поширених мотивів вчинення злочину. Мотив і мета умисного пошкодження об'єктів електроенергетики здебільшого не впливають на кваліфікацію злочину, передбачену ст. 194-1 КК України, проте їх встановлення є важливим у контексті відмежування його від інших злочинів. Так, якщо під час пошкодження об'єктів електроенергетики знищено або пошкоджено інше рухоме або нерухоме майно, то вчинене за наявності підстав потребує додаткової кваліфікації за відповідною статтею КК України, що передбачає відповідальність за знищення чи пошкодження такого майна (зокрема, за ст. 194 КК України). У разі, коли пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики було пов'язане з викраденням електричної енергії, вчинене за наявності складу такого викрадення, варто кваліфікувати за сукупністю злочинів – ст.ст. 188-1 і 194-1 КК України. Якщо ж метою злочину, спрямованого проти об'єктів електроенергетики, буде ослаблення держави, то вчинене кваліфікуватиметься як диверсія за ст. 113 КК України [8, с. 10].

Аналіз судової і слідчої практики з розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики показує, що більшість (86%) таких злочинів вчиняється з корисливих мотивів і лише порівняно незначна кількість злочинців, що їх вчиняють (14%), керується іншими мотивами (для задоволення власних потреб, хуліганські мотиви тощо). Цікавим з точки зору аналізу мотивів вчинення злочину, що розглядається, є такий нижченаведений приклад.

Приклад. 21.03.2014 р. ОСОБА_3, перебуваючи на власній земельній ділянці поблизу господарства за місцем проживання за АДРЕСА_1, маючи умисел на пошкодження чужого майна, з мотивів незгоди з розміщенням електроопор на земельній ділянці, оскільки, на його думку, останні заважають обробляти землю, за допомогою пилки по металу обрівав дрот електромережі, що розміщені на вищевказаних електроопорах. Внаслідок таких дій ОСОБА_3 у період з 14:58 до 21:27 без електропостачання було залишено 22 господарства вищевказаного населеного пункту, чим порушено нормальну роботу об'єкту електроенергетики, а саме Гошанського РЕМ ПАТ «Рівнеенерго» України [9].

За даними вивчення кримінальних проваджень цього виду, характерною особливістю злочинів, передбачених ст. 194-1 КК України, є їх вчинення за попередньою змовою групою осіб (78%), що передбачено ч. 2 зазначеної статті як кваліфікуюча ознака. Такий злочин визначається вчиненням за попередньою змовою групою осіб у разі його вчинення кількома (двома і більше) суб'єктами цього злочину, які заздалегідь домовилися про спільне вчинення пошкодження або руйнування об'єктів електроенергетики. Учасники вчинення злочину групою осіб діють узгоджено, зі спільним умислом, і кожен із них безпосередньо виконує діяння, що повністю чи частково утворює об'єктивну сторону складу злочину. При цьому можливий розподіл функцій, за якого кожен співучасник виконує певну роль у вчиненні злочину [10].

Важко не погодитися з думкою М.В. Капустіної про те, що відомості про такого роду групи дають змогу простежити причинний зв'язок між особами злочинців і способами їхніх дій у разі вчинення злочину, між суб'єктами злочину і предметом злочинного посягання [11, с. 56]. Так, під час вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики, ще на стадії підготовки до злочину учасники групи намагаються віднайти особу, яка володіє певними знаннями, вміннями та досвідом роботи із зазначеними об'єктами. Такими особами, зокрема, можуть бути колишні або діючі співробітники енергообслуговуючих підприємств та організацій (електромонтер, електротехнік, інженер-електрик тощо). Участь такої особи, з одного боку, забезпечує злочинців від помилкових (а іноді і смертельно небезпечних) дій, а, з іншого, впливає на особливості способу вчинення злочину та формування відповідної слідчої картини, що в подальшому може допомогти слідчому звузити коло підозрюваних осіб.

Висновки. Таким чином, аналіз типової особи злочинця та обставинки вчинення умисного пошкодження об'єктів електроенергетики дав змогу встановити, що найчастіше такі злочини вчиняються чоловіками у віці від 30 до 45 років, одруженими, із середньою спеціальною освітою, мешканцями сільської місцевості, без постійного місця працевлаштування. Крім того, більшість таких злочинів вчиняється поза межами населених пунктів, переважно у зимово-весняний період року, у темну пору доби. Практичне значення встановлених характеристик означених злочинів полягає у тому, що їх розслідування часто проходить в умовах інформаційного дефіциту, викликаного майже повною відсутністю свідків таких злочинів, що зумовлено особливостями локалізації об'єктів електроенергетики.

Література:

- Куликов В.И. Криминалистическое понятие обстановки совершения преступления / В.И. Куликов // Вестник Моск. ун-та. – Сер. 11. Право. – 1982. – № 5. – С. 74–81.
- Динту В.А. Обстановка злочину як елемент криміналістичної характеристики злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.А. Динту. – Одеса, 2014. – 218 с.
- Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. / За ред. проф. В.Ю. Шепітька. – 4-е вид., перероб. і доп. – Х.: Право, 2010. – 464 с.
- Герасимов И.Ф. Криминалистическая классификация и особенности расследования преступлений в зависимости от места совершения преступных действий. Особенности расследования отдельных видов и групп преступлений / И.Ф. Герасимов. – Свердловск, 1980. – С. 4–6.
- Лукашевич В.Г., Салтвский М.В. Дидактические материалы к специализированному курсу криминалистики. Научные основы криминалистической методики: в помощь слушателям оперативно-розыскной специализации / В.Г. Лукашевич, М.В. Салтвский. – К.: КВШ МВД СССР, 1986. – 35 с.
- Мельничок В.М. Криміналістична характеристика соціально-психологічних ознак особистості злочинця / В.М. Мельничок // Юридична Україна. – 2008. – № 11. – С. 97–102.
- Слободянюк Б.К. Розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Б.К. Слободянюк. – Ірпінь, 2016. – 238 с.
- Розслідування умисного пошкодження об'єктів електроенергетики (ст. 194-1 КК України): метод. рек. / Вакулєнко О.Ф., Чернявський С.С., Брисковська О.М., Вознюк А.А., Бурлака В.В., Аксенко В.Д., Герасименко Л.В. – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2015. – 92 с.
- Рішення Гошанського районного суду Рівненської області у справі № 557/598/14-к. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39609703>.

10. Про судову практику у справах про злочини проти власності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 лист. 2009 р. № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>.
11. Капустіна М.В. Методика розслідування крадіжок, вчинених на залізничному транспорті : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / М.В. Капустіна. – Харків, 2007. –215 с.

Шурашкевич В. Н. Типичная личность преступника и особенности обстановки совершения умышленного повреждения объектов электроэнергетики

Аннотация. В статье на основе анализа материалов следственно-судебной практики и научных источников исследованы типичные характеристики личности преступника, а также особенности обстановки совершения умышленного повреждения объектов электроэнергетики. Доказано, что данные элементы криминалистической характеристики этих преступлений являются одними из ключевых и проявляют тесные корреляционные связи.

Ключевые слова: криминалистическая характеристика, типичная личность преступника, обстановка совершения преступления, место, время, умышленное повреждение объектов электроэнергетики.

Shurashkevich V. The typical offender's personality and the peculiarities of the situation of deliberate damage to the objects of the electric power industry

Summary. In this article the typical characteristics of the offender's personality as well as the peculiarities of the situation of deliberate damage to the objects of electric power industry are investigated on the basis of analysis of materials of investigative and judicial practice and scientific sources. It is proved that these elements of forensic characteristics of these crimes are one of the key and reveal tight correlations.

Key words: forensic characteristic, offender's personality, situation of crime, place, time, deliberate damage to the objects of electric power.